

κινεῖται ἐξ ἴσου ἄνετα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λατινικῆς γραμματείας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν.

Ἡ ὥραία συνήθεια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, νὰ ἐκδίδωνται εἰς τόμους μικρότεροι φιλολογικαὶ ἐργασίαι μεγάλων ἐρευνητῶν (ὡς λ. χ. ἔγινε διὰ τὸν S n e l l, τὸν L e s k y, τὸν P f e i f f e r κ. ἄ.), ἐκκινεῖ πάντοτε ἀπὸ ἓν συγκεκριμένον γεγονός—συνήθως μίαν ἐπέτειον. Ἡ ἔκδοσις κατ' οὐσίαν εἶναι ἔκφρασις τιμῆς πρὸς τὸν συγγραφέα. Συγχρόνως ὁμως εἶναι καὶ προσφορά πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς ὁμοτέχνους. Ἔτσι ἡ προσφορά τιμῆς καθαγιάζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀναγκαιότητα καὶ ἡ προσφορά πρὸς τὴν ἐπιστήμην πραγματώνεται ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ τιμωμένου. Εἰς τὸν παρόντα τόμον συνάπτονται ἀμφοτέρα ἀπολύτως καὶ ἄρμονικῶς.

Α. Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ

Ἐντεταλμένος ὑφηγητῆς Πανεπιστημίου

* *

DETLEV FEHLING : **Die Quellenangaben bei Herodot. Studien zur Erzählkunst Herodots.** Walter de Gruyter. Berlin. New York 1971 (=Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte. 9), σσ. XII+198, Ganzleinen DM 42.

Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας μοχθεῖ ὁ συγγραφεὺς, ὅπως ἐναργῶς διασαφήσῃ τὸ ζήτημα τῆς δηλώσεως τῶν πηγῶν παρ' Ἡροδότῳ. Ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας παρέχει ἡμῖν πολλάκις πηγὰς, εἰς ὧν τὴν ἀλήθειαν οὐχὶ εὐκόλον εἶναι, ὅπως παράσχη τις ἀνεπιφύλακτον πίστιν. Εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ διηγήσεις ἀποδιδόμενας ξένους τε καὶ ἄλλοδαποῖς, αἵτινες ὁμως ἐκ πρώτης ὄψεως προδίδουσιν, ὅτι εἶναι προϊόντα ἑλληνικοῦ λογισμοῦ καὶ δὴ καὶ εἰδικώτερον τοῦ πνεύματος τῆς ἰωνικῆς ἱστοριογραφίας. Δυσκολίαν εὐρίσκει τις παρ' Ἡροδότῳ κατὰ τὴν διασάφισιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦδε κυρίως τοῦ πράγματος, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἱστορικὸς συχνάκις παρέχει ἡμῖν διηγήσεις συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου ὡς ἀνηκούσας εἰς τόπους ἀπομεμακρυσμένους ἀλλήλων διηγήσεις τις ἀνήκουσα εἰς τόπον τινὰ βεβαιοῦται μετ' ἀκριβείας καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ ἢ ἀκεραία ἢ ὑπὸ τινα μεταποίησιν καὶ παραλλαγῇ. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δύσκολος εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν διαφορῶν τοπικῶν παραλλαγῶν ὁ συγγρ. σπουδαίως συμβάλλει εἰς τὴν διευκρίνησιν τοῦ προβλήματος τούτου. Ὁ Ἡρόδοτος εἶχε πιθανώτατα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἐκαταῖον, ὁμως πλεῖστοι εἰδήσεις αὐτοῦ εἶναι προϊόντα προφορικῶν διηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ παρέχει ἡμῖν ὁ συγγρ. εὐρείαν περιγραφὴν τῶν οἰκείων μέχρι τοῦδε ἱστορικῶν καὶ γραμματολογικῶν πορισμάτων διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἅμα πλουσίας βιβλιογραφίας.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ παρέχει ἡμῖν ὁ σ. τεκμήρια πλασματικῶν ἐπινοήσεων τοῦ Ἡροδότου ἐν ὀρισμένοις χωρίοις τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Ἐν τῷ χωρίῳ VIII 38, 1—39, 1 γίνεται λόγος περὶ τῆς συλήσεως ὑπὸ τῶν Περσῶν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. Ὅτε οἱ βάρβαροι εὗρισκοντο κατὰ τὸ ἱερόν τῆς Προνάου Ἀθηνᾶς, κεραυνοὶ ἐνέπιπτον αὐτοῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ Παρνασσοῦ ἀπορραγεῖσαι δύο κορυφαὶ ἐφέροντο εἰς αὐτοὺς πολλῶν πατάγων καὶ πολλοὺς αὐτῶν κατέλαβον, ἐκ δὲ τοῦ ναοῦ τῆς Προνάου βοή τε καὶ ἀλαλαγμοὶ ἐγένετο. Φόβος ἐνέπεσε τοῖς βαρβάροις. Οἱ ἀπονοστήσαντες τούτων ἔλεγον, ὅτι καὶ ἄλλα θεῖα πράγματα ἔβλεπον, δύο ὀπίστας δηλαδὴ μελίζονας ἢ κατὰ φύσιν ἀνθρώπων ἐπομένους καὶ διώκοντας, οἵτινες κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Δελφῶν ἐπιχώριοι ἥρωες ἦσαν, ὁ Φύλακος καὶ ὁ Αὐτόνοος. Δύο πηγᾶς τῆς περὶ ἐπεμβάσεως τοῦ θείου διηγήσεως ταύτης τοῦ Ἡροδότου ἔχομεν ἐνταῦθα, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Δελφοὺς. Διὰ πολλῶν εὐστόχων συλλογισμῶν ἀποδεικνύει ὁ σ., ὅτι ἡ περσικὴ πηγὴ ἀποτελεῖ παρ' Ἡροδότῳ πλασματικὴν ἐπιπόνησιν. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ χωρίου VII 166, 1—167, 1, ἐν ᾧ λέγεται, ὅτι ὁ Ἀμίλκας, βασιλεὺς τῶν Καρχηδονίων, ἐνῶ παρὰ τὴν Ἰμέραν ἐγένετο ἡ συμβολὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡττήτο τῇ μάχῃ, ἠφανίσθη· οὔτε ζῶν οὔτε ἀποθανῶν οὐδαμοῦ γῆς ἐφάνη οὗτος. Ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐλέγετο, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης μένων ὁ Ἀμίλκας ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐθύετο καὶ ἐκαλλιιερεῖτο ἐπὶ μεγάλης πυρᾶς σώματα ὅλα καθαγιάζων, ἰδὼν δὲ τροπὴν γινομένην τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν, ἐνῶ ἐπέσπευδε τοῖς ἱεροῖς, ὤθησεν ἑαυτὸν εἰς τὸ πῦρ καὶ οὕτω κατακαυθεὶς ἠφανίσθη. Δύσκολον εἶναι, ὅπως δεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὡς πρῶτος Ἕλλην ἡμισυ αἰῶνα βραδύτερον ἔλαβε τὴν διασάφησιν ταύτην, ἐνῶ οἱ Σικελοὶ ἡγνόουν, πῶς ἠφανίσθη ὁ Ἀμίλκας, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τῷ παραδόξῳ γεγονότι. Ἐχομεν καὶ ἐνταῦθα πλασματικὴν ὀπισωσθήποτε ἔμπνευσιν τοῦ ἱστορικοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ἐρμηνεύει ὁ κ. Fehling κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ χωρία : II 104, 1—4, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς συγγενείας Κόλχων καὶ Αἰγυπτίων, I 23, 1—24, 8 καὶ IV 14, 1—3, ἐν οἷς γίνεται λόγος ἐν τῷ πρώτῳ μὲν τούτων περὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ Ἀρίονος ἐπὶ δελφίνος εἰς Ταίναρον, ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ περὶ τοῦ κατὰ θαυμάσιον τρόπον ἀφανισμοῦ τοῦ Ἀριστέου. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ εἰδήσεων μυθικοῦ χαρακτῆρος, αἵτινες ἀνήκουσι τῷ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ δημιουργηθέντι κόσμῳ, ἐν ᾧ ἀπλότης καὶ αὐτονόητος φυσικότης τῶν αἰτιωδῶν συναφειῶν δεσπάζει. Ὁμοίως ἐρμηνευτέον τὰ χωρία : II 75, 1—4 (διήγησις περὶ τῶν πτερωτῶν ὄψεων), III 12, 1—4 (διήγησις περὶ τῶν ὄστων τῶν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Πηλοσίου πεσόντων Περσῶν καὶ Αἰγυπτίων, ὧν αἱ κεφαλαὶ τῶν πρώτων μὲν ἀσθενεῖς ἦσαν, τῶν δευτέρων δὲ ἰσχυραὶ), II 10, 1—4 καὶ VII 28, 1—2 (θεωρίαι περὶ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῆς χώρας τοῦ Νείλου καὶ τῆς Θεσσαλίας). Ἐν συνεχείᾳ ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας τὰ χωρία : I 171, 1—6 (Κᾶρες), VII 73, 1 καὶ VIII 138, 2—3 (Φρύγες), IV 5, 1—13, 2 (Σκύθαι), I 1, 1—5, 4 (αἴτια τῆς ἐχθρας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν), II 112, 1—120, 5 (διαμονὴ τῆς πραγματικῆς Ἑλένης ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ Πρωτεῖ καὶ ἀγωγὴ ταύτης ὑπὸ τοῦ Μενελάου μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰλίου εἰς Ἑλλάδα ἐξ Αἰγύπτου, οὐχὶ δὲ ἐκ Τροίας), II 54, 1—57, 3 (ἱδρυσις μαντείων ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐν Δωδώνῃ), II 99, 1—142, 4 (ἱστορία τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου),

Π 100, 1 καὶ 142, 1—4 (Ἑκαταῖος καὶ αἱ 345 γενεαὶ τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας). Πανταχοῦ ἐνταῦθα ἀνευρίσκομεν διηγήσεις ἀφελοῦς καὶ μυθώδους χαρακτῆρος, αἵτινες φυσικαὶ εἶναι ἐν τῷ ἐμπλεῶ εὐπίστου φαντασίας κόσμῳ τοῦ ἱστορικοῦ. Οὐχὶ εὐχερὲς οὐδὲ ἐπιτετραμμένον εἶναι, ὅπως πάντα ταῦτα μετατοπίσωμεν εἰς τὸν φωτεινὸν τόπον τῆς ἀναμφιλέκτου πραγματικότητος καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀπροσβλήτου ἀληθείας.

Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ παρέχει ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς ἱστορικὴν καὶ γραμματολογικὴν ἐρμηνείαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου παρεχομένων πηγῶν. Ποιεῖται λόγον ἐνταῦθα ὁ σ. περὶ τῆς ἐκλογῆς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐγγύτερον κειμένης πηγῆς, περὶ ὑπαγωγῆς πολλῶν παραλλαγῶν τῶν διαφόρων εἰδήσεων, περὶ συμφωνίας πρὸς ἀλλήλας πολλῶν πηγῶν καὶ βεβαιώσεως καὶ κυρώσεως αὐτῶν, περὶ συνομιλιῶν μεθ' ὄρισμένων προσώπων, περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἡροδότου ἔναντι ἐκείνων, ἅτινα πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἔναντι ἐκείνων, ἅτινα οἱ Ἕλληνες κυρίως διηγοῦνται, περὶ τεχνασμάτων ἐν τῇ ψευδολογῇ γραμματεία, περὶ πίστεως καὶ ἐπιμαρτυρίας τῆς ἀληθείας καὶ ἐλέγχου τῆς ἀξιοπιστίας τῶν λεγομένων, περὶ τοῦ ματαίου μόχθου τοῦ ἱστορικοῦ πρὸς εὗρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ ὁμολογίας ὑπ' αὐτοῦ ἀγνοίας ἐπὶ ὄρισμένων πραγμάτων, περὶ μνημείων μετ' ἐπιγραφῶν, περὶ τοῦ πλασματικοῦ χαρακτῆρος ὄρισμένων χωρίων τοῦ ὄλου ἔργου τοῦ Ἡροδότου, περὶ τῆς γραμματολογικῆς διατάξεως τῶν πλασματικῶν πηγῶν τοῦ Ἡροδότου. Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τοῦτου παρέχει ὁ συγγραφεὺς πληθὺν χωρίων τοῦ Ἡροδότου περιεχόντων ἠθικὰς διδασκαλίας φανταστικοῦ τινος προσώπου, λαϊκὰς εἰδήσεις, παντοειδεῖς τῶν πηγῶν παραλλαγὰς ἢ συμφωνίας, ἀποδείξεις τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ὀφειλομένης εἰς αὐτὰ πίστεως, ἐπιγραφὰς κ.οὔ.κ. ἐν συνδυασμῷ πρὸς πληθὺν πάλιν οἰκείων χωρίων τῆς κλασσικῆς γραμματείας.

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν ἰδίων τοῦ Ἡροδότου ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐπινοήσεων, περὶ τῆς ἀνάγκης δημιουργίας ἐν τοῖς ἐκτιθεμένοις παραλλαγῶν τε καὶ ποικιλιῶν, περὶ ψευδοῦς ἱστορίας, περὶ οἰκονομίας τῆς διηγήσεως, περὶ τῆς μεταθέσεως συγχρόνων καταστάσεων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἱστορικῆς δράσεως, περὶ τῆς περαιτέρω συνθέσεως καὶ πλοκῆς προηγουμένων διηγήσεων, περὶ ἐπαναλήψεως τύπων καὶ ὑποθέσεων, περὶ ἀποτρεπόντων ἢ προτρεπόντων συμβούλων, περὶ ἱστοριῶν γνωστῆς προελεύσεως. Ὁ Ἡρόδοτος ἠδύνατο, ὅπως ἤσυχον ἔχη τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ὁσάκις οὗτος παρεῖχεν ἐκθεσίαν τινα εὐτέχνως περιτετορευμένην, ἥτις ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς θεωρουμένη εἶχε τὴν ὑφὴν πραγματικότητος καὶ ἀληθείας, ὡς οὗτος ταύτην ἐθεώρει, ὁσάκις ἐν τῇ διηγήσει ἐποιεῖτο χρῆσιν ἐλευθερίας τινός· τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ ἐπὶ τῶν δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου. Ἐξεύρισκεν ὁ Ἡρόδοτος, ἐπενόει καὶ ἐπλασσεν ἐν ταῖς διηγήσεσιν αὐτοῦ πράγματα, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀναγκαῖον ἦτο, ὅμως ἐπραττεν οὗτος τοῦτο οὐχὶ ὡς τις ψεύστης καὶ πανοῦργος γόης ἢ ἀπατεῶν, ἀλλὰ μετ' εἰλικρινοῦς γνώσεως καὶ καθαρᾶς συνειδήσεως. Αἱ πλασματικαὶ δημιουργίαι πηγῶν εὐρίσκονται ἔναντι τῶν ἐπινοήσεων τοῦ παρεχομένου οὐχὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμῆδος· ἀποτελοῦσιν αὗται πολλῶ μᾶλλον τὴν εὐθεῖαν ἔκφρασιν τῆς ἀλύτου

ἐκείνης ἀντιθέσεως καὶ πάλης μεταξύ τοῦτο μὲν τῆς ἀξιώσεως καὶ τοῦ σκοποῦ πρὸς δῆλωσιν καὶ βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας, τοῦτο δὲ τῆς ἀτελοῦς καὶ ἀνεπαρκοῦς ἐν τούτῳ δυνατότητος. Διὰ τῆς ὁμολογίας τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ἀποδίδει τὰ λεγόμενα : *relata refero*, ἀναλαμβάνει παρ' αὐτῶ ἢ πλασματικὴ ἐξεύρεσις καὶ δημιουργία παντοειδῶν πηγῶν φυσικὴν τινα καὶ ἀναγκαίαν δικαίωσιν καὶ ἀπολογία.

Ἐν τῷ τετάρτῳ τέλος κεφαλαίῳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν τυπικῶν ἀριθμῶν καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν παρ' Ἡροδότῳ.

Ἐν τέλει τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν ἐκδημιῶν τοῦ Ἡροδότου, περὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως αὐτοῦ, περὶ τῆς ἀξιοπιστίας αὐτοῦ, περὶ τῶν πραγματικῶν καὶ ἀληθῶν πηγῶν αὐτοῦ, περὶ τῆς γενέσεως καὶ συστάσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ, περὶ τῆς ἐντάξεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης καὶ περὶ τῆς ἐπιβιώσεως αὐτοῦ.

Ἀκολουθοῦσι περίληψις τοῦ περιεχομένου, βιβλιογραφία καὶ τέλος δύο πίνακες, πίναξ ὀνομάτων κλασσικῶν συγγραφέων μετ' ἀναγραφῆς τῶν οἰκείων χωρίων αὐτῶν καὶ πίναξ πραγμάτων ἀναλυθέντων καὶ διασαφηθέντων ἐν τῇ ἐργασίᾳ.

Τὸ θέμα αὐτοῦ ἀναπτύσσει καὶ ἐρμηνεύει ὁ κ. Fehling μετ' ἀκριβείας καὶ εὐσυνειδησίας ἀξίας παντὸς ἐπαίνου· κατόπιν ἐμβριθοῦς τῶν πραγμάτων ἐλέγχου παρέχει ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς, ἀριστος γνώστης τοῦ Ἡροδότου, πρωτότυπα ἱστορικά καὶ φιλολογικὰ πορίσματα, δι' ὧν σπουδαίως πλουτίζει καὶ προάγει τὴν ἡροδοτέιον γραμματείαν καὶ εὐστόχως διασαφεῖ παντοειδῆ ἐν αὐτῇ προβλήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δύσλυτα καὶ δυσχερῆ. Τὴν δικαιοτέραν καταξίωσιν τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἐργασίας ἀποτελεῖ ἡ σύστασις καὶ προτροπὴ πρὸς ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἀγαθὸν ἔργον θὰ ἐπετελεῖτο παρ' ἡμῖν, εἴ τις τῶν νεαρῶν ἡμῶν φιλολόγων, οἵτινες ἐσπούδασαν ἢ σπουδάζουσιν ἐν Γερμανίᾳ, ἀνελάμβανε τὸν εὐχάριτα μόχθον τῆς μεταφράσεως τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΗΣ,

τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

* * *

CHARLES MUGLER, **Archimède**, tome I, 1970, tome II et III, 1971, Paris
Société d'Édition «Les Belles Lettres», sous le patronage de l'Association
Guillaume Budé.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ γαλλικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Nice, Charles Mugler, εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Πλάτωνος ἐκ κριτικῶν, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν διὰ τὰ δύο περίφημα ἔργα του :

1. Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς γεωμετρικῆς ὁρολογίας τῶν Ἑλλήνων (Πλάτων Ι', τεύχη Α'—Β', 1958, σελ. 430—433) καὶ